Hra velmocí – září 1938

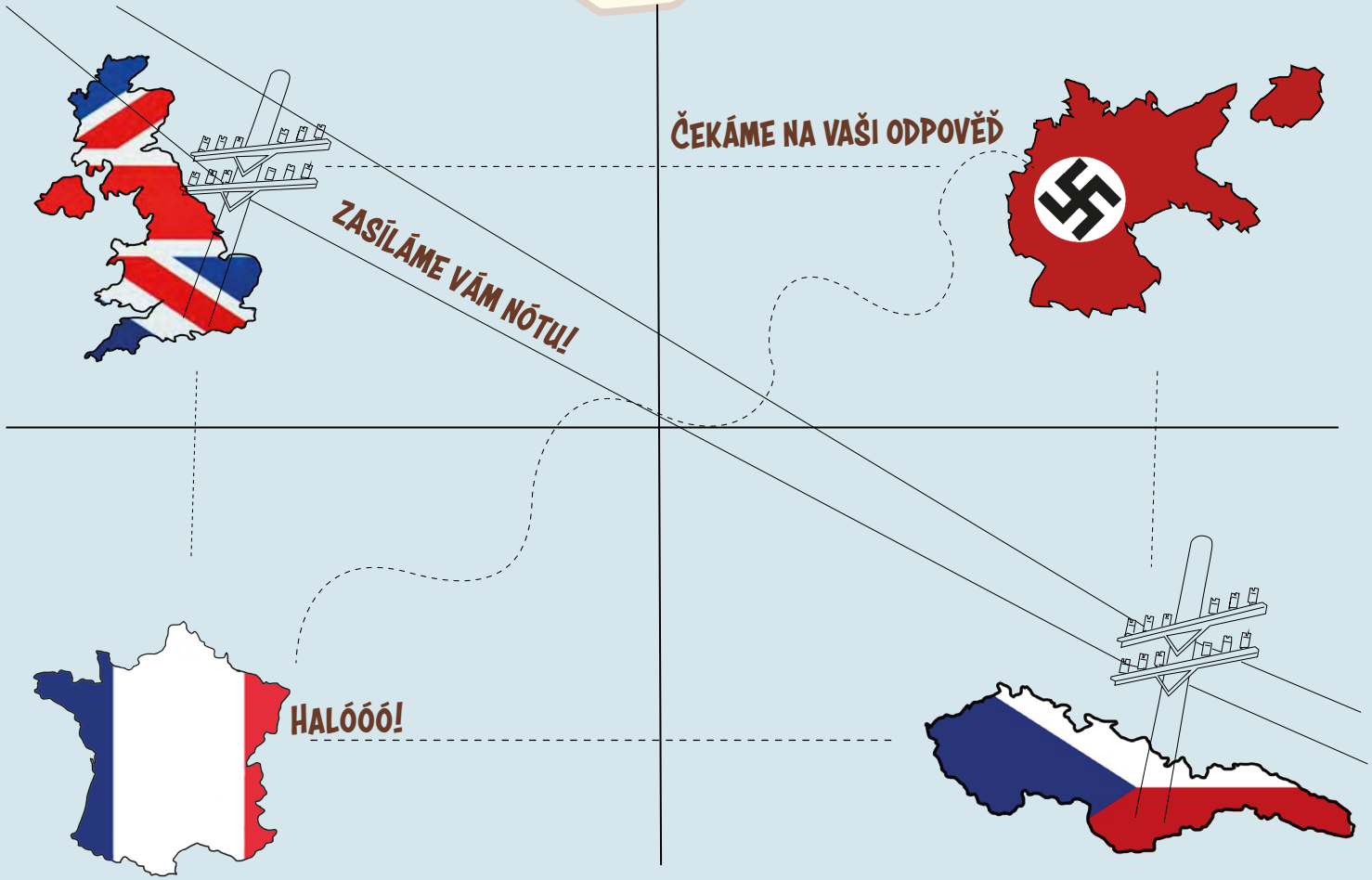

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY
multikulturní centrum praha

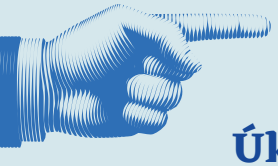

Úkolem celé třídy je zjistit, jak probíhala jednání mezi evropskými zeměmi v otázce odstoupení pohraničního území Československa Německu. Společně zjistěte, jaký byl výsledek těchto jednání.

Rozdělte se do 4 skupin. Každá skupina představuje jednu zemi – Československo, Francii, Velkou Británii a Německo.

Každá skupina dostane svou specifickou sadu materiálů.

Pečlivě si prostudujte materiály z období 19. – 30. září 1938.

Jak vaše země přistupovala k vyjednávání ohledně možného odstoupení pohraničního území Československa ve prospěch Německa?

Zaměřte se na následující otázky:

1. **Jaký postoj zastávala daná země k otázce odstoupení území?**
2. **Měnil se názor v průběhu času?**
3. **Byl názor jednotný?**

K dispozici máte také pracovní list, do kterého si můžete zapsat poznámky.

Na prostudování materiálů máte 20 min.

Následně představíte postoj své země ostatním skupinám.

Hra velmocí – září 1938

VELKÁ BRITÁNIE

MATERIÁLY

PRACOVNÍ LISTY

ROZHODNUTÍ

NĚMECKO

MATERIÁLY

PRACOVNÍ LISTY

ROZHODNUTÍ

FRANCIE

MATERIÁLY

PRACOVNÍ LISTY

ROZHODNUTÍ

ČESKOSLOVENSKO

MATERIÁLY

PRACOVNÍ LISTY

ROZHODNUTÍ

Československo (1/6)

Odpověď československé vlády na anglo-francouzský plán, 20. září 1938, Praha

Vláda československá děkuje vládám britské a francouzské za zprávy, které jí daly, formulujíce svůj názor na řešení nynějších mezinárodních potíží týkajících se Československa. (…)
Návrhy ty byly učiněny bez dotázání zástupců Československa a bylo jednáno proti němu, aniž bylo slyšeno, ač československá vláda upozornila, že nemůže přijmout odpovědnost za prohlášení učiněné bez něho. Je proto také pochopitelné, že zmíněné návrhy nemohly být takové, aby vyhovovaly možnostem Československa. (…)
Podle názoru vlády přijetí návrhu takového druhu rovnalo by se dobrovolnému a úplnému zmrzačení státu ve všech směrech. Z hlediska hospodářského a dopravního bylo by Československo zcela ochromeno a z hlediska strategického dostalo by se do postavení svrchovaně těžkého, dříve nebo později upadlo by po úplný vliv Německa.
I kdyby se Československo odhodlalo k navrhovaným obětem, otázka míru nebyla by nikterak rozřešena. Mnoho sudetských Němců dalo by přednost, z důvodu dobře známých, vystěhování z říše a usadili by se v demokratickém ovzduší československého státu. Důsledkem toho by byly nové potíže a spory národnostní.
(…) Na naléhání svých přátel vláda československá šla při jednání o otázce sudetoněmecké tak daleko, že to bylo uznáno a kvitováno celým světem – také jedno zprohlášení vlády britské zdůraznilo, že je třeba, aby se nevybočilo z mezí československé ústavy – a dokonce sama strana sudetských Němců, když jí byly podány poslední vládní návrhy, neodmítla je a veřejně projevila přesvědčení, že úmysly vlády byly vážné a upřímné.
(…) Československo bylo vždy poutáno k Francii úctou a přátelstvím nejoddanějším a spojenectvím, které nikdy žádná vláda československá a žádný Čechoslovák neporuší. (…)
K Velké Británii je poutá oddanost a tradiční přátelství, úcta a respekt, jimiž bude vždycky Československo prodchnuto v nerozlučné spolupráci mezi oběma zeměmi. (…)
Vláda československá je si vědoma, že úsilí, které vlády britská a francouzská vynakládají, pramení z opravdového zájmu, děkuje jim za ně upřímně. Nicméně z důvodů již uvedených obrací se k nim znovu s poslední výzvou a žádá je, aby svůj názor přezkoušely. (…)
V této rozhodující chvíli nejde jen o osud Československa, nýbrž také o osud jiných zemí, zvláště pak Francie.

Československo (2/6)

Manifestace, 22. září 1938

Manifestaci, jíž byla Praha svědkem ve čtvrtek 22. září, lze srovnat jen se slavnými dny kolem 28. října 1918. Týž duch nesmírného odhodlání k boji a obětem, táž víra ve vítězství naší spravedlivé věci, táž politická vyspělost a ukázněnost našeho pracujícího člověka naplnily hlavní pražské třídy a soustředily se pak v nepřehledném davu manifestantů na Smetanově náměstí.

Československo (3/6)

Z tisku

Poselství vlády národu

Všemi opuštěni ustupujeme násilí — Jen tak lze zachránit státní samostatnost
Nedáme zahynouti sobě ni budoucím

22. 9. 1938

Mobilisace

V pátek večer (23. 9. 1938) za nejvyššího napětí přišel od prezidenta Beneše rozkaz: Mobilisace! Celý národ zhluboka a osvobozeně vydechl.

Československo (4/6)

Československé odmítnutí Hitlerových godesberských požadavků, 25. září 1938

Včera, po návratu pana Chamberlaina z Godesbergu, vyslanec Jeho Veličenstva v Praze odevzdal mé vládě nový návrh s dodatečnou informací, že vláda Jeho Veličenstva jedná pouze jako prostředník a nikterak mé vládě neradí, ani na ni nečiní nátlak.

Má vláda prozkoumala nyní tento dokument a mapu. Je to ve skutečnosti takové ultimátum, jaké se dává poraženému národu, a nikoli suverénnímu státu, který projevil největší možnou ochotu přinést oběti v zájmu evropského míru. Ani nejmenší stopy takové ochoty k obětem neprokázala dosud vláda pana Hitlera. Má vláda užasla nad obsahem tohoto memoranda. Jeho návrhy přesahují daleko to, k čemu jsme dali souhlas při takzvaném anglo-francouzském plánu. Zbavují nás všech záruk národní existence.

(…) Celý proces přemístění obyvatelstva se má změnit v panický útěk těch, kdož se nehodlají smířit s německým nacistickým režimem. Budou muset opustit své domovy, nemajíce dokonce ani práva vzít si s sebou i jen svůj osobní majetek, nebo pokud jde o rolníky, svůj dobytek. (…)
Proti těmto novým krutým požadavkům pokládá má vláda za svou povinnost postavit se na svrchovaný odpor a my tak s boží pomocí učiníme. (…)

Československo (5/6)

Praha je připravena, září 1938

V parcích a na volných místech v Praze byly rychle vykopány zákopy a pouliční kryty proti leteckým bombám.

Fronta na plynové masky.

Československo (6/6)

Z tisku, konec září 1938

Ve dnech, kdy v sudetských krajích vybuchovaly pokusy o puč a kdy Konrad Henlein dával už z ciziny rozkaz k anšlusu, vydala také německá sociální demokracie několik proklamací. Málokdy dopřeje situace tak pronikavý pohled na dvě od základu různá pojetí německé politiky jako tentokrát, neboť jen výjimečně odpadají v politických dokumentech všechny ohledy na okamžitou taktiku a užší stranické zájmy. Malíř by řekl, že má před sebou světlo a stín, průměrný občan poznal, že není Němec jako Němec a před politickou veřejností se objevily všechny problémy, kterými se teď Evropa zabývá: válka nebo mír, soužití nebo anšlus, rovnoprávnost nebo hazardní „totalita", občanské svobody nebo usměrnění? Ať už bude příští politický vývoj jakýkoli, německé sociální demokracii neupře již nikdo zásluhu, že byla jedinou n ě m e c k o u stranou, která se u nás neváhala postavit proti velkoněmeckému imperialismu, riskujíc život celé strany a každého jednotlivce zvlášť. Její otázky znějí k sudetským Němcům tím naléhavěji, čím větší je odliv romantických a zdánlivě nezkrotných ilusí.

— Němci! Rodiny henleinovských předáků utekly přes hranice do ciziny. Tisíce Němců uteklo do českých měst a do Prahy. K nám, kteří věru sami nejsme v bezpečí, k nám, o nichž německé vysilačky hlásají, že je chceme pozřít. Tato skutečnost říká mnoho: tisíce Němců považuje Čechy za větší přátele a ochránce, než dnešní říšské Němce. Tisíce Němců dnes ví, kdo je jejich pří-

Velká Británie (1/3)

Protesty na Trafalgarském náměstí, 18. září 1938

Tisíce londýnských přátel Československa přišly 18. září na Trafalgarovo náměstí demonstrovat své sympatie s námi a protestovat proti Chamberlainovi. S demonstranty pro československý mír nebylo však policií nakládáno nijak v rukavičkách. Níže je členka poslanecké sněmovny Miss Eleanor Rathbone, hájící naši věc na veřejném projevu. Foto Planet News.

Velká Británie (2/3)

Anglo-francouzský plán, 19. září 1939, Nóta britského a francouzského vyslance v ČSR, navrhující prezidentovi a československé vládě plán odstoupení většiny pohraničních oblastí republiky Německu

Zástupci francouzské a anglické vlády sešli se dnes k poradě o všeobecné situaci a prostudovali zprávu ministerského předsedy Velké Británie o jeho hovoru s Hitlerem. Britští ministři předložili svým francouzským kolegům také závěry vyplývající ze správy, jež jim byla poskytnuta o činnosti mise lorda Runcimana. Obě vlády jsou přesvědčeny, že po posledních událostech bylo dosaženo bodu, kde další setrvání oblastí převážně obývaných sudetskými Němci v rámci hranic Československého státu nemůže být od nynějška fakticky prodlužováno, aniž by tím byly ohroženy zájmy samého Československa a zájmy evropského míru. Vzhledem k těmto úvahám byly obě vlády nuceny vyvodit závěr, že zachování míru a ochrana životních zájmů Československa mohou být účinně zajištěny jen tehdy, jestliže tyto okresy budou nyní odstoupeny říši.
(…) Území, jež by mělo být odstoupeno, by zahrnovalo oblasti, které mají více než 50 % německých obyvatel, ale doufáme, že na základě jednání mezinárodního orgánu, v němž by byl i zástupce Československa, zajistíme úpravu hranic tam, kde by bylo nutné. Jsme přesvědčeni, že odstoupení menších oblastí na základě vyššího procenta by nepřineslo řešení.
(…) Uznáváme, že je-li vláda ochotna přijmout navržená opatření, znamenající závažné změny v podmínkách státu, je oprávněna žádat zajištění své budoucí bezpečnosti. (…) Vlády francouzská a britská uznávají, jak velká je oběť, požadována na československé vládě v zájmu míru, ale právě proto, že je to společný zájem Evropy vůbec a Československa zvlášť, usoudily, že je jejich společnou povinností vyjádřit otevřené hlavní podmínky pro zajištění míru.

Velká Británie (3/3)

Londýnské demonstrace, 28. září 1938

LONDÝNSKÉ DEMONSTRACE proti Chamberleinovi vyvrcholily 28. září na londýnském Whitehallu, kde tisíce účastníků protestovalo proti dělení Československa a stálému ustupování Německu.

PROJEVY PRO ČESKOSLOVENSKO V LONDÝNĚ. Studenti a studentky, nesoucí nápisy: Pro mír — čest — bezpečnost — stůjte při Československu — britský mír — ztracený zítra — svolejte parlament. Nálada v Londýně a jiných anglických městech zostřila se proti Chamberleinově vládě, proti níž se staví do opozice zejména lord Eden a Churchill.

Francie (1/5)

Z novin, 9. září 1938

Dnes večer nám bylo sděleno na Quai d'Orsay, že francouzská vláda nemá žádných pochybností o svých povinnostech vůči Československu pro případ, že území republiky by bylo napadeno cizí mocností pod kteroukoli záminkou. »Závazky Francie vůči Československu jsou přesné a my je v každém případě splníme.«

Francie (2/5)

Přílet Daladiera na jednání, 18. září 1938

V neděli 18. září přiletěl francouzský premiér Daladier s ministrem zahraničí Bonnetem do Londýna, aby se svými anglickými kolegy dojednali to, co Mr. Chamberlain před tím připravil v Berchtesgadenu. Pánové, jak známo, se pak rozešli v naprosté shodě. Nahoře jsou (zleva) min. předseda Chamberlain, ministr Bonnet a min. předseda Daladier. Foto Fox.

Francie (3/5)

Anglo-francouzský plán, 19. září 1939, Nóta britského a francouzského vyslance v ČSR, navrhující prezidentovi a československé vládě plán odstoupení většiny pohraničních oblastí republiky Německu

Zástupci francouzské a anglické vlády sešli se dnes k poradě o všeobecné situaci a prostudovali zprávu ministerského předsedy Velké Británie o jeho hovoru s Hitlerem. Britští ministři předložili svým francouzským kolegům také závěry vyplývající ze správy, jež jim byla poskytnuta o činnosti mise lorda Runcimana. Obě vlády jsou přesvědčeny, že po posledních událostech bylo dosaženo bodu, kde další setrvání oblastí převážně obývaných sudetskými Němci v rámci hranic Československého státu nemůže být od nynějška fakticky prodlužováno, aniž by tím byly ohroženy zájmy samého Československa a zájmy evropského míru. Vzhledem k těmto úvahám byly obě vlády nuceny vyvodit závěr, že zachování míru a ochrana životních zájmů Československa mohou být účinně zajištěny jen tehdy, jestliže tyto okresy budou nyní odstoupeny říši.
(…) Území, jež by mělo být odstoupeno, by zahrnovalo oblasti, které mají více než 50 % německých obyvatel, ale doufáme, že na základě jednání mezinárodního orgánu, v němž by byl i zástupce Československa, zajistíme úpravu hranic tam, kde by bylo nutné. Jsme přesvědčeni, že odstoupení menších oblastí na základě vyššího procenta by nepřineslo řešení.
(…) Uznáváme, že je-li vláda ochotna přijmout navržená opatření, znamenající závažné změny v podmínkách státu, je oprávněna žádat zajištění své budoucí bezpečnosti. (…) Vlády francouzská a britská uznávají, jak velká je oběť, požadována na československé vládě v zájmu míru, ale právě proto, že je to společný zájem Evropy vůbec a Československa zvlášť, usoudily, že je jejich společnou povinností vyjádřit otevřené hlavní podmínky pro zajištění míru.

Francie (4/5)

Z tisku, 21. září 1938

Francie. Není pravda, že by francouzská vláda byla včera jednomyslně Chamberlainův plán přijala. Ministři, jak se dnes v Londýně uvádí, se dohodli jednomyslně pouze o tom, že tento plán má být předložen v Praze. News Chronicle upozorňuje na to, že francouzští ministři si vyhradili jednat o plánu znovu, kdyby byl v Praze zamítnut. Velmi

Svaz odborových syndikátů pařížského kraje, který čítá půl druha milionu členů, a několik jiných odborových svazů poslaly Daladierovi telegramy, tlumočící jejich vůli po zachování míru a udržení nezávislosti a suverenity Československa. Pařížský svaz se usnesl, že pošle urychleně do Prahy svou delegaci, svaz francouzských železničářů zaslal železničářům československým vřelou depeši. V L'Oeuvre

Francie (5/5)

Z tisku , 22. září 1938

Ale mluvčí Francie i Anglie, kterým jsme věřili, oznámili našemu presidentu, že jejich země by nám nemohly poskytnout pomoci, a Rusko, jemuž jsme věřili, oznámilo, že jeho podpora závisí na podpoře francouzské. Navrhli jsme tedy, spoléhajíce na svoje právo, řešení rozhodčí. Našemu přání nebylo vyhověno.

Německo (1/4)

Z německého tisku. Šokující dokumenty z útěku sudetských Němců. 19. 9. 1938

Číslo mužů a žen přecházejících hranice, aby našli bezpečné útočiště na území Říše, znepokojivě narůstá. Znovu a znovu se objevují znepokojivé fotografie či osobní svědectví, které dokládají nezměrný teror, kterému ze strany Čechů čelí sudetští Němci, kteří často při útěku vzali jen to nejnutnější zařízení domácnosti či domácí zvířata.

Sudetoněmečtí uprchlíci při příjezdu na vídeňské nádraží.

Již 27 000 sudetských Němců muselo uprchnout. Od sobotního poledne se číslo sudetských Němců, kteří museli prchnout před českým terorem a najít bezpečné útočiště na území Říše, zvýšilo na 27 000.

Německo (2/4)

Z českého tisku, 21. 9. 1938

Dnešní Völkischer Beobachter přináší rozmluvu Warda Price s Adolfem Hitlerem. Říšský kancléř v ní praví, že zdvojnásobil německé letectvo, protože Československo je spojencem Sovětského Ruska. Nezmění-li se nynější situace v Československu, musí být německé letectvo ještě zdvojnásobeno a Anglie a Francie musí rovněž rozmožovat své letectvo. Ale to je prý nesmysl, protože nikdo v Německu nechce napadnout Francii. Hitler prý studoval Maginotovu linii, z níž se o mnohém poučil a dal proto vystavět německá opevnění, kterých nedobude nikdo na světě.

Německo (3/4)

Memorandum kancléře A. Hitlera pro premiéra N. Chamberlaina, 23. září 1938

Zprávy o incidentech v sudetském území, množící se od hodiny k hodině, dokazují, že situace se stala pro sudetské Němce zcela nesnesitelnou a je tedy nebezpečím pro evropský mír. Proto je nezbytné, aby oddělení sudetského území, k němuž Československo dalo souhlas, bylo nyní uskutečněno bez jakýchkoliv dalších průtahů. Sudetoněmecké území, jež má být odstoupeno, je na přiložené mapě vyznačeno červeně. Oblasti, v nichž – kromě území, jež mají být obsazena – musí být ještě proveden plebiscit, jsou zakresleny zeleně. (…)

Aby byl sudetoněmecký problém ihned a konečně vyjasněn, podává tedy nyní německá vlády tyto návrhy:

- Stažení veškeré české branné moci, policie, četnictva, celního úřednictva a pohraniční stráže z území, jež je vyznačeno na připojené mapě a má být vyklizeno, toto území bude dne 1. října odevzdáno Německu. (…)

O přání obyvatelstva, zda chce patřit k německé říši nebo k českému státu, rozhodne prostá většina mužů a žen, oprávněných k hlasování. Po dobu plebiscitu stáhnou obě strany vojsko z území, jež bude přesněji určeno.

Dodatek: Vyklizené sudetoněmecké území musí být odevzdáno, aniž na něm budou zničena nebo jakkoliv znehodnocena vojenská, hospodářská nebo dopravní zařízení. To zahrnuje také pozemní zařízení letecké dopravy a všechny rozhlasové stanice. Všechen hospodářský a dopravní materiál, zvláště vozový park železniční soustavy v označených územích, musí být odevzdán nepoškozený. Totéž platí o všech veřejně prospěšných podnicích. Konečně nesmějí být odváženy žádné potraviny, zboží, dobytek, suroviny atd.

Německo (4/4)

Z německého tisku, 25. 9. 1938

Nejčerstvější německé memorandum předáno Praze

Rozhodnutí leží na českém národě: s Godesbergem k míru, nebo s Moskvou k válce – Podle Mussoliniho je nyní za mír v Evropě odpovědná česká vláda. „Jednání mezi Vůdcem a anglickým předsedou vlády Chamberlainem se nesla v přátelském duchu. Byla zformulována poslední verze memoranda o sudetoněmecké otázce, která byla předána Praze. Toto memorandum dává českým vládcům ještě jednu šanci naplnit během šesti dnů jeho požadavky, a odvrátit tak katastrofu Československa. Nezodpovědní vládci Prahy ale ve stejném momentu nařídili mobilizaci a aby byla pro Čechy stravitelnější, vymysleli si, že rozhovory v Godesbergu selhaly. Pravda je ale taková, že v momentě, kdy byla vyhlášena mobilizace trvala konverzace mezi Vůdcem a Chamberlainem ještě celé hodiny. (…)
S vyrovnaností a neotřesitelnou důvěrou národně socialistická říše počká, zda Praha tuto poslední šanci využije, nebo ne.“

Z německého tisku, 29. 9. 1938

Mussolini, Daladier a Chamberlain u Vůdce
(…)protože česká vláda odmítla všechna navrhovaná řešení, podpořili evropské mocnosti Adolfa Hitlera v jeho pokojných nárocích na mírové předání území Sudet.

Pracovní list

Kdo jsou představitelé vašeho státu? (můžete dohledat v učebnici nebo na internetu)				
Jaký je postoj vaší země k otázce odstoupení pohraničního území a proč?				
Když je v pramenech zmíněn, jak je popisován postoj německého obyvatelstva na odstoupení území?				
Jsou názory ve vaší zemi jednotné? Kdo je proti a jaké má argumenty?				

Zamyslete se:

Jaké bylo rozhodnutí vaší země na konci září 1938 v otázce odstoupení pohraničního území Československa ve prospěch Německa a jaké jsou vaše důvody?

Rozhodnutí?				

Konec hodiny

Líbila se ti hodina?

ZDROJE

Zdroje

1. Československo nóta: Mnichov v dokumentech. Sv. 1. Zrada západních mocností na Československu. Praha : SNPL, 1958. s. 149.
2. Československo manifestace: Heckel, Vilém. [foto]. Fotografie ke článku Praha manifestuje pro obranu republiky. In: Světozor. Praha: J. Otto, 1938. r. 38 č. 38. str. 675. (29. 9. 1938)
3. Československo nápisy titulek: Pražský ilustrovaný zpravodaj. Praha: Melantrich, 1938. roč. 39, č. 39, str. 6. (6. 10. 1938) / Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1938. r. 46, č. 477, str. 1. (22. 9. 1938)
4. Československo odmítnutí požadavků: Mnichov v dokumentech. Sv. 1. Zrada západních mocností na Československu. Praha: SNPL, 1958. s. 214-215.
5. Československo zákopy v Praze: Autor neuveden. [foto] . Fotografie ke článku Praha se připravovala ... .Pražský ilustrovaný zpravodaj. Praha: Melantrich, 1938. roč. 1938, č. 39. str. 13. (6. 10. 1938)
6. Československo německá menšina: Jesenská, Milena. Pověz kam utíkáš, povím ti kdo jsi. In: Přítomnost. Praha: František Borový, 1938. roč. 15. č. 38, str. 594. (21. 9. 1938) / Autor neuveden. Jsou všichni Němci stejní? In: Přítomnost. Praha: František Borový, 1938. roč. 15. č. 39, str. 612. (28. 9. 1938)
7. Velká Británie protesty na Trafalgarském nám: Planet News. [foto]. Fotografie k článku. In: Světozor. Praha: J. Otto, 1938. r. 38 č. 38. str. 680. (29. 9. 1938)
8. Velká Británie nóta: Mnichov v dokumentech. Sv. 1. Zrada západních mocností na Československu. Praha: SNPL, 1958. s. 144.
9. Velká Británie demonstrace: Autor neuveden. [foto]. Fotografie ke článku Praha se připravovala ... .Pražský ilustrovaný zpravodaj. Praha: Melantrich, 1938. roč. 1938, č. 39. str. 23. (6. 10. 1938)
10. Francie Bonnet a Halifax: Halifax odložil cestu do Ženevy. In: Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1938. r. 46, č. 453, str. 1. (9. 9. 1938)
11. Francie přílet Daladiera: Fox. foto. Fotografie k článku Kousek evropských dějin od 16. do 20.října. In: Světozor. Praha: J. Otto, 1938. r. 38 č. 39. str. 681. (29. 9. 1938)
12. Francie nóta: Mnichov v dokumentech. Sv. 1. Zrada západních mocností na Československu. Praha: SNPL, 1958. s. 144.
13. Francie z tisku: Vzrůstající odpor Západu. In: Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1938. r. 46, č. 475, str. 2. (21. 9. 1938) / Vše se dá zachránit klidem. In: Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1938. r. 46, č. 478, str. 1. (22. 9. 1938)
14. Německo útěk sudetských Němců: Autor neuveden. [foto]. Fotografie k článku: Erschütternde dokumente von der Flucht Sudetendeutscher. In: Völkischer Beobachter, Vídeň, 1938. r. 51, č 185, . s. 1. (18. 9. 1938)
15. Německo z tisku: České dějiny v Hitlerově podání. In: Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1938. r. 46, č. 475, str. 2. (21. 9. 1938)
16. Německo memorandum: Mnichov v dokumentech. Sv. 1. Zrada západních mocností na Československu. Praha: SNPL, 1958. s. 193.
17. Německo z tisku: Völkischer Beobachter, 25. září 1938 / Völkischer Beobachter, 29. září 1939